

EMAL SƏNAYESİNİN QEYRİ-NEFT SAHƏLƏRİNƏ İNVESTİSİYALARI VƏ ONLARDAN İSTİFADƏNİN SƏMƏRƏLİLİYİ MƏSƏLƏLƏRİ

Elçin Abdulazizov

Sumqayıt Dövlət Universiteti, Sumqayıt, Azərbaycan
e-mail: elchin.abdulazizov@gmail.com

Xülasə. Məqalədə Azərbaycanın emal sənayesinin qeyri-neft sahələrinin investisiyalaşdırılması məsələləri araşdırılmış və əsas xüsusiyyətləri müəyyən edilmişdir. Müvafiq sahələrdə əsas kapitalla investisiyaların bəzi xarakteristikaları təhlil olunmuşdur. Emal sənayesinin qeyri-neft sahələrinin modernləşdirilməsində informasiya-məsləhət xidmətinin yeri və rolu qiymətləndirilmişdir. Eləcə də emal sənayesi sahələrində investisiya resurslarından istifadə mühiti və əsas sənaye-istehsal fondlarının vəziyyəti xarakterizə olunmuşdur.

Açar sözlər: investisiya, qeyri-neft sektoru, emal sənayesi, əsas fondlar, səmərəlilik.

INVESTMENTS OF THE PROCESSING INDUSTRY IN THE NON-OIL SECTOR AND THE EFFECTIVENESS OF THEIR USE

Elchin Abdulazizov
*Sumgayit State University,
Sumgayit, Azerbaijan*

Abstract. The article examines the issues of investment in the non-oil sector of the processing industry of Azerbaijan. The characteristics of investment of the processing industry in the non-oil sector have been identified. Some characteristics of capital investments of the processing industry have been analyzed in the relevant fields. The role and place of information and consulting services in the modernization of the non-oil sector was studied. The use of investment resources in the processing industry and the condition of major industrial production funds have been characterized.

Keywords: investment, non-oil sector, processing industry, fixed assets, efficiency.

ИНВЕСТИЦИИ ОБРАБАТЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В НЕНЕФТЯНОЙ СЕКТОР И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

Эльчин Абдулазизов
*Сумгаитский Государственный Университет,
Сумгаит, Азербайджан*

Резюме. В статье исследованы вопросы инвестирования в нефтяных отраслях перерабатывающей промышленности Азербайджана и определены характеристики инвестиций. Некоторые характеристики капитальных вложений были проанализированы в соответствующих областях. Была оценена роль и место информационно-консультационных услуг перерабатывающей промышленности в модернизации нефтяного сектора. Характеризована среда использования инвестиционных ресурсов и состояния, основных промышленных – производственных фондов в отраслях перерабатывающей промышленности.

Ключевые слова: инвестиции, нефтяной сектор, перерабатывающая промышленность, основные фонды, эффективность.

1. Giriş

Azərbaycanın qeyri-neft emal sənayesi ölkənin istehsal və resurs potensialının səmərəli istifadəsi, xammal bazaları şəbəkələrinin formalaşması proseslərinin optimallaşdırılması, idxalın əvəzlənməsi və ixracın şaxələndirilməsi, ümumilikdə iqtisadi

səmərəliliyin artırılması istiqamətlərində mühüm rol oynayır. Qeyri-neft sektorunun üstün inkişafının prioritet kimi bəyan edilməsi, emal sənayesinin fəaliyyət dairəsinə, onun iqtisadi, texnoloji və digər baxımlarda tərəfdaşlarına diqqəti artırmış, investisiya proseslərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi imkanlarının aşkar edilməsi və qiymətləndirilməsini obyektiv zərurətə çevirmiş, dəyər zəncirinin bütün mərhələlərində təşviq mexanizminin təkmilləşdirilməsi məsələlərini gündəliyə çıxarmışdır.

2. İnvestisiyalar və emal sənayesinin xüsusiyyətləri

Emal sənayesinin investisiyaya olan tələbatını müəyyən edərkən, nəzərə almaq lazımdır ki, məhz bu sahə milli iqtisadiyyatın bir çox sahələrində hazır məhsulun son istehlakçıya çatdırılması proseslərini tamamlayır. Əlbəttə, bu halda müvafiq xidmət sahələrinin mühüm əhəmiyyəti diqqətdən kənarda qalmamalıdır.

Emal sənayesi sahələrinə investisiyalar və onlardan istifadənin səmərəliliyi məsələlərinə diqqət bir də ona görə yüksəkdir ki, hazır məhsul ixracı mühüm iqtisadi əhəmiyyətli məsələ olmaqla, həm də milli iqtisadi təhlükəsizlik məsələsidir. İnvestisiya fəaliyyətinin əhatə dairəsi və tempi dayanıqlı inkişafın tələblərini, qloballaşma və onun son onillikdə intensivləşməsinə nəzərə almalıdır. Əksər hallarda, bu nəzərə alınır. İlk yanaşmada, dünya təsərrüfat sisteminə inteqrasiyanın, konkret halda dünya kapital bazarına münasibətin milli sənayeyə, o cümlədən emal sənayesinə təsiri araşdırılarkən xarici investisiya amili önə çəkilir. Ölkəmizə xarici investorların artan marağı fonunda xarici investisiyalardan istifadə məsələləri kifayət qədər aktualdır.

“Ümumiyyətlə, bütün mənbələr üzrə ölkə iqtisadiyyatına yönəldilən investisiyanın həcmnin davamlı artırılmasında xarici investisiyaların rolu inkar olunmazdır. Hazırda reallaşdırılan, həmçinin növbəti dövrlər üçün qəbul olunması nəzərdə tutulan müxtəlif sosial-iqtisadi inkişaf proqramının və digər iqtisadi siyasət sənədlərinin icrası hər şeydən öncə böyük həcmdə xarici investisiyanın aktiv cəlb edilməsi siyasəti hazırda dövlətin ümumi iqtisadi siyasətin tərkibində aparıcı yer tutur” [1, s.141].

Azərbaycanın qeyri-neft emal sənayesinin daha böyük xüsusi çəkiyə malik olduğu sahələrdə 2011-2016-cı illər ərzində əsas kapitalla investisiyaların dinamikasında fərqli meyillər müşahidə edilmişdir. Deyək ki, təhlil dövründə qida məhsulları istehsalında əsas kapitalla investisiyaların məbləği 13,7% artmışdırsa, içki istehsalında 10 dəfə azalmışdır. Onu da qeyd etmək hər iki sahəyə yalnız daxili mənbələrdən investisiya qoyulmuşdur (cədvəl 1). Tikinti materiallarının istehsalına 2015-ci il istisna olmaqla, yalnız daxili mənbələrdən investisiya qoyulmuş, sahədə əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların məbləği, təhlil dövründə 5 dəfə azalaraq 27,6 milyon manat təşkil etmişdir.

Maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri sahələrində əsas kapitalla investisiyaların məbləği təhlil dövründə 27 dəfə artmış və maliyyələşmə əsasən daxili mənbələr hesabına baş vermişdir. Haqqında danışılan sahələrdə əsas kapitalla qoyulan xarici

investisiyaların ən böyük məbləği 2014-cü ilə təsadüf edir ki, bu da ölkədə maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri sahələrində əsas kapitalla yönəldilən məcmu investisiyaların 5%-indən də azdır. Sonrakı illərdə həmin sahələrdə əsas kapitalla investisiyalar yalnız daxili mənbələr hesabına qoyulmuşdur. Kimya, metallurgiya, maşın və avadanlıqlardan başqa hazır metal məmulatlarının istehsalı sahələrində əsas kapitalla, təhlil dövründə xarici investisiya cəlb edilməmişdir. Bununla belə, kimya sənayesində əsas kapitalla investisiyaların məbləği 12,3 dəfə artmışdır.

Cədvəl 1. Azərbaycanın qeyri-neft emal sənayesinin daha böyük xüsusi çəkiyə malik olduğu sahələrdə əsas kapitalla investisiyalar, milyon manat

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Qida məhsulları istehsalı, cəmi	46,5	75,3	160,8	92,4	87,9	63,6
- daxili investisiyalar	46,5	75,3	160,8	92,4	87,9	63,6
İçki istehsalı, cəmi	41,5	12,2	16,8	14,6	23,7	4,1
-daxili investisiyalar	41,5	12,2	16,8	14,6	23,7	4,1
Kimya sənayesi, cəmi	1,5	1,5	3,5	2,1	6,8	18,5
-daxili investisiyalar	1,5	1,5	3,5	2,1	6,8	18,5
Tikinti materiallarının istehsalı, cəmi	139,7	26,7	43,3	56,5	37,3	27,6
-xarici investisiyalar	-	-	-	-	16,1	-
- daxili investisiyalar	139,7	26,7	43,3	56,5	21,2	27,6
Metallurgiya sənayesi	100,0	54,4	51,0	2,3	5,2	1,3
- daxili investisiyalar	100,0	54,4	51,0	2,3	5,2	1,3
Maşın və avadanlıqlardan başqa hazır metal məmulatlarının istehsalı, cəmi	294,3	259,1	366,2	170,8	98,5	95,6
- daxili investisiyalar	294,3	259,1	366,2	170,8	98,5	95,6
Maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri, cəmi	0,8	34,3	24,3	19,7	23,8	21,7
-xarici investisiyalar	0,2	0,1	0,2	0,9	-	-
- daxili investisiyalar	0,6	34,2	24,1	18,8	23,8	21,7
Qeyri neft emal sənayesi, cəmi	799,5	828,7	863,3	611,5	466,6	335,9
-xarici investisiyalar	0,2	0,1	0,2	0,9	16,1	-
- daxili investisiyalar	799,3	828,6	863,1	610,6	450,5	335,9
Emal sənayesi, cəmi	847,9	861,2	888,9	644,6	482,9	424,3
- xarici investisiyalar	0,2	0,1	0,2	0,9	16,1	-
- daxili investisiyalar	847,7	861,1	888,7	643,7	466,8	424,3

Müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur. Mənbə: Azərbaycanın sənayesi. Bakı, 2017, s.66-67

Ümumilikdə Azərbaycanın emal sənayesində əsas kapitalla investisiyaların məbləği 2011-2016-cı illər ərzində 2 dəfə azalaraq 424,3 milyon manat təşkil etmişdir. Xarici investisiyaların xüsusi çəkisi az olduğundan, azalma əsasən daxili mənbələrdən qoyuluşlar hesabına baş vermişdir. Qeyri neft emal sənayesi üzrə əsas kapitalla investisiyalarda da anoloji meyil müşahidə edilmişdir.

Ölkənin emal sənayesinə investisiyaların ümumilikdə sənayeyə yönəldilən investisiyalarda payı 2011-2016-cı illər ərzində azalmağa meyilli olmuş, 2016-cı ildə 4,3% təşkil etmişdir. Halbuki bu rəqəm 2011-ci ildə 15,8% təşkil etmişdir.

Azərbaycanın qeyri-neft emal sənayesinin daha böyük xüsusi çəkiyə malik olan sahələrində əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalardan istifadənin struktur (ümumi yekuna nisbətən) dinamikasında da fərqli meyillər müşahidə olunsada, azalma daha xarakterikdir. Belə ki, kimya sənayesi və maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri sahələrində əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların bütövlükdə sənayedə ümumi yekuna nisbətən payı bir qədər artsa da, qeyri-neft emalı sənayesinin 2-ci cədvəldə əks olunmuş sahələrində azalma baş vermişdir.

Cədvəl 2. Azərbaycanın qeyri-neft emal sənayesinin daha böyük xüsusi çəkiyə malik olan sahələrində əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalardan istifadənin strukturu, ümumi yekuna nisbətən, faizlə

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Qida məhsulları istehsalı	0,9	1,2	2,1	1,2	1,0	0,6
İçki istehsalı	0,8	0,2	0,2	0,2	0,3	0,0
Kimya sənayesi	0,03	0,0	0,1	0,0	0,1	0,2
Tikinti materiallarının istehsalı	2,6	0,4	0,6	0,7	0,4	0,3
Metallurgiya sənayesi	1,9	0,9	0,7	0,0	0,1	0,0
Maşın və avadanlıqlardan başqa hazır metal məmulatlarının istehsalı	5,5	4,3	4,9	2,2	1,1	1,0
Maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri	0,01	0,6	0,3	0,3	0,3	0,2
Qeyri- neft emal sənayesi, cəmi	14,9	13,7	11,5	8,0	5,5	3,4
Emal sənayesi, cəmi	15,8	14,2	11,9	8,4	5,7	4,3
Bütün sənaye	100	100	100	100	100	100

Müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur. Mənbə: Azərbaycanın sənayesi. Bakı, 2017, s.68-69

3. Əsas sənaye-istehsal fondlarının xarakteristikaları

Azərbaycanın qeyri-neft emal sənayesi sahələrində əsas sənaye-istehsal fondlarının əvvəlki ilə nisbətən dinamikası, 2011-2016-cı illər ərzində əsasən müsbət olmuşdur. Bununla belə, haqqında danışılan artımın tempi, neft məhsulları istehsalı da daxil olmaqla ümumilikdə emal sənayesindən və bütövlükdə sənayedən aşağı olmuşdur (cədvəl 3). Burada bir məqamı xüsusi qeyd edilməlidir. Ölkənin qeyri-neft emal sənayesi sahələrində əsas sənaye-istehsal fondlarının böyük, bəzi sahələrdə mütləq üstünlük təşkil edən hissəsi son onillikdə formalaşmışdır və müasir tələblərə cavab verir. Odur ki, burada əsas sənaye-istehsal fondlarının əvvəlki illərə nisbətən indekslərində müşahidə edilən müsbət dinamikanın tempi, qeyri-neft emal sənayesinin daha böyük xüsusi çəkiyə malik olan sahələrində həlledici dərəcədə ixraca yönəlmiş fəaliyyət dairəsinin genişlənməsindən asılıdır. Bu məqam ölkə başçısının proqram xarakterli çıxışlarında dəfələrlə qeyd olunmuş, haqqında danışılan sahələrdə ixrac yönümünün təşviq olunması, qeyri-neft emalı sahələri məhsullarında xarici komponentlərin azaldılması üçün müvafiq tövsiyə və tapşırıqlar verilmişdir.

Cədvəl 3. Azərbaycanın qeyri-neft emal sənayesinin daha böyük xüsusi çəkiyə malik sahələrində əsas sənaye- istehsal fondlarının indeksləri, əvvəlki ilə nisbətən, faizlə

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Qida məhsulları istehsalı	108,9	104,0	103,0	108,5	103,1	103,0
İçki istehsalı	111,9	104,3	107,8	102,5	99,1	100,4
Kimya sənayesi	94,6	95,2	101,6	102,6	102,8	104,2
Tikinti materiallarının istehsalı	107,7	156,1	108,5	157,9	102,6	100,0
Metallurgiya sənayesi	114,7	109,0	99,5	117,3	103,9	104,2
Maşın və avadanlıqlardan başqa hazır metal məmulatlarının istehsalı	104,1	102,9	99,5	102,1	99,1	101,4
Maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri	104,2	100,1	108,6	355,2	105,7	106,5
Emal sənayesi, neft məhsulları istehsalı daxil olmaqla cəmi	107,1	110,8	107,1	122,1	106,8	105,3
Bütün sənaye	110,5	113,0	114,7	116,9	114,6	117,3

Müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur. Mənbə: Azərbaycanın sənayesi. Bakı, 2017, s.72-73

Ölkənin emal sənayesində sənaye – istehsal fondlarının strukturunda maşın və avadanlıqların xüsusi çəkisi 2011-2014-cü illər ərzində bir qədər azalsa da, 2015-2016-cı illərdə müəyyən artım baş vermişdir. Belə ki, emal sənayesi müəssisələrində maşın və avadanlıqların sənaye – istehsal fondlarının strukturunda xüsusi çəkisi 2011-ci ildə 46,3%, 2014-cü ildə 40,0%, 2016-cı ildə isə 41,8% olmuşdur. Təhlil dövründə emal sənayesi müəssisələrində qurğuların sənaye – istehsal fondlarının strukturunda payı tərəddüdlərlə artmağa meyilli olmuşdur (cədvəl 4). Bununla belə, unutmamaq olmaz ki, həmin göstərici sahədə texnoloji inkişafın vəziyyəti haqqında, yalnız ümumi mülahizələr söyləməyə imkan verir. Həmin mülahizələri dəqiqləşdirmək üçün qeyri-neft emalı sahələrində fəaliyyət göstərən müəssisələrin sənaye istehsal fondlarının vəziyyəti daha ətraflı araşdırılmalı və müqayisəli təhlil aparılmalıdır. Deyək ki, qida məhsulları istehsalı sahəsi ilə maşın və avadanlıqlardan başqa hazır metal məmulatlarının istehsalı sahələrinin sənaye – istehsal fondlarının vəziyyəti və emal sənayesi üzrə ümumi yekuna nisbətən strukturunun müqayisəli təhlili, həmin fondların dəyər ifadəsinin birinci sahədə əhəmiyyətli dərəcədə az olduğunu göstərir və s.

Cədvəl 4. Azərbaycanın emal sənayesində sənaye – istehsal fondlarının strukturu, yekuna nisbətən, faizlə

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Emal sənayesi, cəmi	100	100	100	100	100	100
Binalar	27,0	28,3	28,2	28,0	31,1	29,7
Qurğular	16,2	17,4	17,2	20,6	16,1	16,5
Maşın və avadanlıqlar	46,3	46,1	46,3	40,0	41,9	41,8
Nəqliyyat vasitələri	6,2	4,7	5,7	5,2	4,8	4,9
Digər əsas fondlar	3,7	3,5	2,6	6,2	6,1	7,1

Mənbə: Azərbaycanın sənayesi. Bakı, 2017, s.76

Əsas istehsal fondlarının yenilənməsinin tempi və miqyası emal sənayesi sahələrində əsas kapitalla investisiyaların dinamikası və strukturu ilə bilavasitə əlaqədardır. Digər tərəfdən haqqında danışılan yenilənmə bu və ya digər sahədə, əvvəlki illərdə aparılmış yenilənmənin tempi və miqyasından, başqa sözlə əsas istehsal fondlarının yenilənməsinə yönəldilmiş investisiyaların həcmi və strukturundan, eyni zamanda həmin investisiyalardan istifadə səmərəliliyindən, habelə qeyri-neft emal sənayesi müəssisələrinin fəaliyyət dairəsində baş verən dəyişikliklərdən, həlledici dərəcədə asılıdır. Araşdırmalar göstərir ki, qeyri-neft emal sənayesi müəssisələrinin fəaliyyət dairəsi, ilk növbədə onların məhsullarının rəqabət qabiliyyəti və nəticə etibarilə haqqında danışılan müəssisələrin bazarın müvafiq segmentində tutduğu mövqe ilə bağlıdır.

Maşın və avadanlıqlardan başqa hazır metal məmulatlarının istehsalı ölkənin qeyri-neft emal sənayesinin daha böyük xüsusi çəkiyə malik olan sahələrində əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalardan istifadənin strukturunda (ümumi yekuna nisbətən) ən böyük xüsusi çəkiyə malikdir. Sahənin məmulatlarının satışının həcmi və strukturu, sənayenin digər sahələrində inkişafın tempi və miqyasından bilavasitə asılıdır. Odur ki, maşın və avadanlıqlardan başqa hazır metal məmulatlarının istehsalının genişləndirilməsi və ya intensivləşdirilməsinə əsaslı vəsait qoyuluşunun səmərəliliyində miqyas effektindən yararlanma amili, sözün həqiqi mənasında ehtimalı kəmiyyətlərlə xarakterizə olunmalıdır.

Ölkənin qeyri-neft emalı sənayesinin daha böyük xüsusi çəkiyə malik sahələrində əsas sənaye- istehsal fondlarının yenilənməsi (əsas sənaye- istehsal fondlarının ümumi dəyərində nisbətən) tempi tikinti materiallarının istehsalı sahəsində daha yüksək olmuşdur. Bunun nəticəsidir ki, burada əsas sənaye- istehsal fondlarının ümumi dəyərində nisbətən, əsas sənaye- istehsal fondlarının yenilənməsi faizi 2011-ci ildə 4,0% olduğu halda, 2016-cı ildə 5,8% təşkil etmişdir (cədvəl 5).

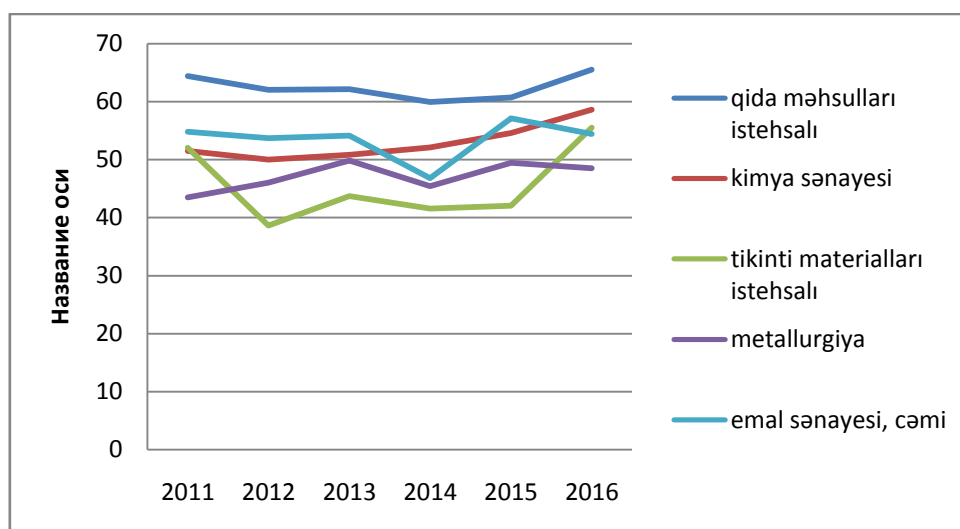
Cədvəl 5. Azərbaycanın qeyri-neft emalı sənayesinin daha böyük xüsusi çəkiyə malik sahələrində əsas sənaye- istehsal fondlarının yenilənməsi, əsas sənaye- istehsal fondlarının ümumi dəyərində nisbətən, faizlə

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Qida məhsulları istehsalı	6,9	5,6	3,0	18,2	12,8	2,0
İçki istehsalı	11,2	3,4	4,9	1,6	8,2	2,4
Kimya sənayesi	0,8	10,6	1,1	1,4	6,6	0,7
Tikinti materiallarının istehsalı	4,0	37,0	0,6	42,3	6,3	5,8
Metallurgiya sənayesi	20,0	20,3	1,4	15,4	1,9	6,0
Maşın və avadanlıqlardan başqa hazır metal məmulatlarının istehsalı	5,8	1,1	3,0	0,5	0,4	1,8
Maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri	2,4	1,5	5,9	2,7	13,1	7,0
Emal sənayesi, neft məhsulları istehsalı daxil olmaqla cəmi	6,7	13,2	4,1	14,1	6,1	7,3
Bütün sənaye	7,7	11,8	12,6	14,5	13,0	14,7

Müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur. Mənbə: Azərbaycanın sənayesi. Bakı, 2017, s.81-82

Maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri sahəsində də anoloji vəziyyət müşahidə edilmiş və əsas sənaye- istehsal fondlarının ümumi dəyərində nisbətən, əsas sənaye- istehsal fondlarının yenilənməsi, təhlil dövrünün əvvəlinə və sonuna, müvafiq olaraq 2,4% və 7,0% olmuşdur. Qeyri-neft emalı sənayesinin daha böyük xüsusi çəkiyə malik digər sahələrində əsas sənaye- istehsal fondlarının ümumi dəyərində nisbətən, əsas sənaye- istehsal fondlarının yenilənməsi faizində azalma meyli müşahidə edilmişdir.

Sənayedə əsas fondlar, məlum olduğu kimi vaxt keçdikcə (istifadə və boşdayanmalar müddətində) özlərinin dəyərini tədricən itirir, fiziki cəhətdən aşınır və mənəvi cəhətdən köhnəlir. Əsas fondların aşınması zamanı, onların dəyəri amortizasiya normasına uyğun olaraq istehsal edilən məhsulun üzərinə keçirilir. Qeyri-neft emal sənayesi sahələrində əsas sənaye-istehsal fondlarının aşınması, məlum olduğu kimi əsas sənaye-istehsal fondlarının ümumi dəyərində nisbətən faizlə hesablanır.

Mənbə: Azərbaycanın sənayesi. Bakı, 2017, s.85-86

Şəkil 1. Qeyri-neft emal sənayesinin bəzi sahələrində əsas sənaye-istehsal fondlarının aşınması, əsas sənaye-istehsal fondlarının ümumi dəyərində nisbətən faizlə

Şəkil 1-dən göründüyü kimi, cəmi emal sənayesi üzrə əsas sənaye- istehsal fondlarının aşınması 2014-cü il (46,8%) istisna olmaqla 50%-dən az olmamışdır. 2011-2016-cı illər ərzində qeyri-neft emalı sənayesinin daha böyük xüsusi çəkiyə malik sahələrində əsas sənaye-istehsal fondlarının aşınması, tikinti materiallarının istehsalı və metallurgiya sənayesi istisna olmaqla, digər sahələrdə 50%-dən xeyli yüksək olmuşdur.

4. İnvestisiya fəaliyyətinin səmərəliliyi

Emal sənayesinin qeyri-neft sahələrinin inkişafında, investisiyaların həcmi və strukturu ilə yanaşı, artıq qeyd olunduğu kimi, onlardan istifadənin səmərəliliyi həlledici rol oynayır. Azərbaycanın qeyri-neft emal sənayesinin daha böyük xüsusi çəkiyə malik sahələrində aparılmış təhlil, belə deməyə kifayət qədər əsas verir ki, dövlətin daha əlverişli

investisiya mühiti yaratmaq istiqamətində həyata keçirdiyi kompleks tədbirlər öz səmərəsini verməkdədir. Bununla belə, yuxarıda verilmiş empirik materiallardan və onların təhlili nəticələrindən göründüyü kimi, sahibkarlar dövlətin yaratdığı əlverişli biznes mühitinin imkanlarından, o cümlədən təqdim edilən investisiya güzəştlərindən lazımi səviyyədə yararlanmırlar. Odur ki, ölkənin qeyri-neft emal sənayesinin daha böyük xüsusi çəkiyə malik sahələrində xarici investisiyalardan istifadə səviyyəsi, heç də həmişə arzu olunan səviyyədə deyildir.

Doğrudur, qeyri-neft emal sənayesinin bir sıra sahələrində investisiya güzəştləri investisiya fəallığını artırmış, ümumilikdə iqtisadi nəticələri əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırmışdır. Eyni zamanda, belə bir fikirlə də razılaşmaq çətindir ki, “nəticə etibarı ilə daha əlverişli investisiya mühiti investorlara daha məqsədəuyğun biznes təklifinin edilməsi üçün şərait yaradır. İnvestisiya güzəştləri əlverişli biznes mühitini əvəz edə bilməz; onları mövcud əlverişli investisiya mühitinə əlavə kimi nəzərdən keçirmək lazımdır” [2, s.111].

Azərbaycanda dövlət səviyyəsində qeyri-neft sektoruna göstərilən diqqət və əməli dəstəyə adekvat inkişafın təmin olunması üçün, sahədə fəaliyyət göstərən sahibkarlara göstərilən informasiya-məsləhət xidmətinin səmərəliliyi artırılmalı və bu məqsədlə:

- müvafiq informasiya-məsləhət xidməti şəbəkəsi yeni formatda qurulmalı və ilk növbədə yerli sahibkarların xarici investorlarla əlaqələrinin intensivləşdirilməsi üçün həyata keçirilən tədbirlərin informasiya bazası zənginləşdirilməlidir. O cümlədən, investisiya fəaliyyətinin idarə olunması üzrə qərarların hazırlanması prosesində çoxsənarlı imitasiya eksperimentləri aparılmalıdır. Həmin ssenarilər, məlum olduğu kimi böyük miqdarda ilkin və törəmə informasiyanın emalını, habelə investisiya risklərinin minimuma endirilməsi variantlarının işlənilib hazırlanmasını tələb edir;
- innovasiyalı inkişafın təşviqi məqsədilə texnoloji transfer mərkəzlərinin fəaliyyəti dəstəklənməli, bu istiqamətdə dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığı imkanlarının reallaşdırılması məsələləri diqqət mərkəzində olmalıdır;
- qeyri-neft emal sənayesi sahələrində sahibkarların xarici investisiyalardan istifadəni nəzərdə tutan iri layihələrdə iştirakını təmin etmək üçün, onların birlik və assosiasiyalarda təmsilçiliyi təşviq edilməli, birgə iştirak imkanlarının xarakteristikalarına əyənlik səviyyəsi yüksəldilməlidir və s.

Emal sənayesinin qeyri-neft sahələrinə investisiyalardan istifadə edilməsinin səmərəliliyini yüksəltmək üçün, rəqəm məlumatları yuxarıda təhlil edilmiş sahələr üzrə aşağıdakı tədbirlərin görülməsini məqsədəuyğun hesab edirik.

Qida məhsulları və içki istehsalı sahələrində xammal isrehsalçıları ilə əlaqələrin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Həmin təkmilləşdirmələrdə məqsəd tranzaksiya xərclərinin aşağı salınması, birgə maliyyələşmə imkanlarının daha fəal surətdə reallaşdırılması və əlbəttə, hazır məhsulun rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi üçün investisiya layihələrinin icrası prosesinin monitorinqi informasiyasından istifadə etməklə,

investisiya qərarlarında təşhihlərin operativliyinin təmini olmalıdır. Qida məhsulları və içki istehsalı sahələrində fəaliyyət göstərən müəssisələrin rəhbər və mütəxəssisləri ilə aparılmış sorğuların nəticələrindən məlum olmuşdur ki, investisiya layihələrinin həyata keçirilməsi prosesində yaranan vəsait çatışmazlığı, bir çox hallarda haqqında danışılan layihələrin texniki-iqtisadi əsaslandırılmasında çatışmazlıqlarla deyil, işlərin gedişində alternativ imkanların və daha cəlbədicə fəaliyyət istiqamətlərinin meydana çıxması ilə bağlıdır.

Kimya və metallurgiya sənayesində investisiyalardan istifadə səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün, ilk növbədə müvafiq tətbiqi xarakterli elmi-tədqiqatlar intensivləşdirilməli, innovasiya potensialından istifadə daha fəal sürətdə təşviq edilməli, o cümlədən investisiya layihələrinin balanslı idarə olunması təmin edilməli, yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasına və texnoloji modernləşdirməyə daha çox vəsait yönəldilməlidir.

Tikinti materialları istehsalı sahələrində investisiyalardan, o cümlədən xarici investisiyalardan istifadə səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün, hər şeydən əvvəl investisiya fəaliyyəti ideyanın yaranmasından tutmuş nəticələrin qiymətləndirilməsinə qədər bütün mərhələləri davamlı monitoring obyektə olmalıdır. Məsələn, ondadır ki, məhz bu sahələrdə istehsal olunan məhsullar, hələlik əsasən daxili bazara yönəldiyindən nəinki beynəlxalq, hətta milli standartlara cavab verməsi vəziyyəti tam qiymətləndirilməmişdir. Belə olan təqdirdə haqqında danışılan monitoring informasiyasından istifadə olduqca vacibdir. Tikinti materialları istehsalı sahələrinə xarici investorların cəlb edilməsi prosesinin canlandırıldığı hazırkı dövrdə müvafiq istehsal infrastrukturunu şəbəkəsinin ekoloji monitoringinin nəticələrinə xüsusi önəm verilməlidir.

Maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri sahələrində investisiyalardan istifadə səmərəliliyinin yüksəldilməsi baxımından, daha əhəmiyyətli məsələlərdən biri investisiya qərarlarının qəbulu zamanı, çox meyarlı yanaşmalara üstünlük verilməsidir. Məsələn, ondadır ki, haqqında danışılan sahədə investisiya qərarlarının qəbulu zamanı üstünlük verilən meyarların (inflyasiya ilə əlaqədar risklərin minimuma endirilməsi, daha cəlbədicə və əlverişli alternativlərin olmaması, əsaslı vəsait qoyuluşlarının ödənilməsi üzrə ən qısa müddət, layihənin nəticəyönümlü icrasının uzunmüddətli olması, dayanıqlı gəlirlilik və s.) qarşılıqlı kompromisi halında daha əsaslı qərar qəbul edilə bilər.

Nəticə. Emal sənayesinin qeyri-neft sahələrinə investisiyalardan istifadənin səmərəliliyini yüksəltmək üçün Azərbaycanda dövlət səviyyəsində qeyri-neft sektoruna göstərilən diqqət və əməli dəstəyə adekvat inkişafın təmin olunması üçün, sahədə fəaliyyət göstərən sahibkarlara göstərilən informasiya-məsləhət xidmətinin səmərəliliyi artırılmalı, innovasiyalı inkişafın təşviqi məqsədilə texnoloji transfer mərkəzlərinin fəaliyyəti dəstəklənməli, bu istiqamətdə dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığı imkanlarının reallaşdırılması məsələləri diqqət mərkəzində olmalı, qeyri-neft emal sənayesi sahələrində sahibkarların xarici investisiyalardan istifadəni nəzərdə tutan iri layihələrdə iştirakını təmin etmək üçün, onların birlik və assosiasiyalarda təmsilçiliyi təşviq edilməli, birgə iştirak imkanlarının xarakteristikalarına əyənlik səviyyəsi yüksəldilməlidir.

Ədəbiyyat

1. Hacıyev F.Ş., (2014), Müasir şəraitdə sənaye sahələrində investisiya axınının səmərəliliyinin təhlili və qiymətləndirilməsi, Azərbaycanın Vergi Jurnalı, No.2, s.137-148.
2. Faydalı biznes və investisiya mühitinə dair vəsait, 2006, ATƏT, Avstriya, Vyana ş. 158 s.